

Irena Komasara

STAN BADAŃ NAD KSIĘGOZBIORAMI WAZÓW

Wazowie panowali w Polsce ponad 80 lat (1587-1668) i, podobnie jak ich poprzednicy na tronie polskim, gromadzili książki. Twórcą biblioteki był założyciel dynastii polskich Wazów Zygmunt III (1566-1632), wielki meloman, znawca i kolekcjoner dzieł sztuki. Był on człowiekiem o wyjątkowych zamiłowaniach artystycznych i wrażliwym mecenasem. Stworzył na swoim dworze prawdziwy ośrodek artystyczny, z rozmachem rozbudował i upiększał Zamek Warszawski i Ujazdów, wyposażył w dzieła sztuki wiele kościołów i klasztorów. Wszystko, co ufundował odznacza się - w opinii historyków - wyjątkowo wysokim poziomem i niezwykłym smakiem¹. Zainteresowania artystyczne Zygmunta III nie ograniczały się do kolekcjonowania dzieł sztuki i mecenatu. Jako największy spośród polskich władców "dyletant na tronie"², w chwilach wolnych od zajęć państwowych dla przyjemności malował i z wielkim upodobaniem zajmował się złotnictwem³. Grał również na klawesynie i śpiewał w kameralnym gronie⁴.

Zygmunt III posiadał, obok galerii obrazów, kolekcji arrasów i wschodnich kobierców, znaczny księgozbiór. W zbieraniu książek był kontynuatorem dwóch różnych tradycji bibliofilskich: polskiej - jagiellońskiej - i szwedzkiej - wazowskiej. Przodkowie Zygmunta III ze strony matki, Jagiellonowie, zdradzali wyrażne zamiłowania bibliofilskie. Należeli do nich starannie wykształceni synowie króla Kazimierza Jagiellończyka: Jan Olbracht, kardynał Fryderyk Jagiellończyk i dziad Zygmunta III -

- Zygmunt I⁵. Potomstwo Zygmunta I i królowej Bony, również właścicielki zbioru książek, wykazywało zamiłowania bibliofilskie i gromadziło książki. Prywatną bibliotekę posiadała Zofia, księżna brunszwicka⁶, Anna i Katarzyna - matka Zygmunta III oraz ich przyrodnia siostra Jadwiga, żona margrabięgo brandenburskiego Joachima⁷. Największym bibliofilem z dynastii Jagiellonów był Zygmunt August. Zgromadził on wielką, prawdziwie renesansową bibliotekę, liczącą około 4000 woluminów, która zarówno pod względem zawartości, jak i szaty zewnętrznej budzi szczególny podziw⁸.

Bibliofilska tradycja szwedzka, choć skromniejsza od jagiellońskiej, sięga czasów dziada Zygmunta III, Gustawa I (1496-1560), założyciela dynastii Wazów w Szwecji. Był on posiadaczem wielu inkunabułów i cennych rękopisów, pochodzących głównie z biblioteki klasztoru w Vadstena⁹.

Ojciec Zygmunta III, Jan III Waza (1537-1592), był człowiekiem starannie wykształconym, gromadził i czytał książki. Oprócz dzieł, które otrzymywał w darze, oraz zakupów, w jego księgozbiore znajdowało się wiele książek pochodzących z bibliotek klasztornych¹⁰. W zachowanych dwóch spisach książek Jana III Wazy znajdowało się około 100 tytułów¹¹.

Zygmunt III, wzorem swoich poprzedników, rozpoczął gromadzenie książek dość wcześnie. Jako królewicz szwedzki posiadał własny księgozbiór, w skład którego wchodziły książki potrzebne do nauki oraz dzieła odziedziczone po matce, Katarzynie Jagiellonce, i Zygmuncie Auguście¹². Książki z biblioteki ostatniego Jagiellona, po jego śmierci, zostały podzielone i część z nich Anna Jagiellonka przekazała swej siostrze Katarzynie¹³. Ponadto Zygmunt, jako królewicz szwedzki, otrzymał część książek w darze m.in. od kardynała Stanisława Hozjusza i papieża Grzegorza XIII¹⁴, część natomiast zakupił.

Książki należące do Zygmunta, jako królewicza szwedzkiego, posiadały ręcznie kreślone (tą samą ręką) napisy: "Ex libris Ser^{mi} Prin^{is}", "Ex bibliot. Serenis. Principis", "Ex libris Serenisⁱ Prin^{is} Sigismundi" i "Ex Bibliotheca Sereniss. Svecor principis". Książki odziedziczone po Zygmuncie Auguście miały przeważnie napis: "Ex libris Serenisⁱ Principis Sigismundi" lub "Ex libr. Seren. Principis". Ostatni napis "Ex libris Serenissimi Sigis/mundi/ Regis Poloniae" powstał w latach 1587-1592, po wyborze Zygmunta Wazy na tron polski, a przed śmiercią jego ojca, Jana III. Po roku

1592 dodawano do poprzedniego tekstu słowa "et Suetiae". Najpóźniej wydaną książką, którą nabył Zygmunt jako królewicz szwedzki, było dzieło wydane w 1586 r. "Codices Theodosiani, Aurel. Allobrogorum". Zamieszczono na nim dwie proveniencje. Pierwsza "Ex bibliot. Serenis. Principis" wskazuje na przynależność do królewicza szwedzkiego, drugi napis "Sigis/mundi/ Regis" wykonany innym charakterem pisma powstał później, po wyborze Zygmunta Wazy na króla Polski¹⁵.

Przybywając do Polski, Zygmunt III prawdopodobnie zabrał jakąś część książek, które zgromadził w Szwecji. Przymuszczalnie mogły to być książki, które go bezpośrednio interesowały lub też dzieła mające dla niego szczególną wartość uczuciową. Zdecydowanie większa część jego szwedzkich zbiorów pozostała w Sztokholmie¹⁶.

Pozostawionym w Sztokholmie księgozbiorem Zygmunta III opiekował się od 1594 r. ksiądz Nicolai Olai, który podpisywał się "Regiae M:tis Bibliothecae Custos". W jednym ze swoich listów, pisanych do jezuitę Ernhofera, Olai narzekał, że z powodu braku osoby wyznaczonej do nadzoru nad zbiorami królewskimi, wiele najcenniejszych książek zostało wykradzonych¹⁷. W inwentarzu nieruchomości, sporządzonym po 1594 r. zapisano kilka książek należących do Zygmunta III, m.in. "Historię" Juliusza Cezara i "Historię Królestwa Gotów". Posiadały one piękną, drogocenną oprawę¹⁸. W latach 1620-1621 król Gustaw Adolf, syn Karola Sudermańskiego, przekazał część książek Zygmunta III nowo powstałej Bibliotece Uniwersytetu w Uppsali¹⁹.

Z powodu braku materiałów źródłowych, trudno dziś odtworzyć, jak wyglądało gromadzenie książek przez Zygmunta III w Polsce. Badacz spraw finansowych epoki Zygmunta III, W. Pałucki, stwierdza, że sytuacja finansowa tego króla, w pierwszych latach panowania, była przykra, a nawet upokarzająca. Po przybyciu do Polski nowo obrany król zastał pustki w skarbie. Przez dłuższy czas pozostawał na utrzymaniu życzliwej mu ciotki Anny Jagiellonki, jego dwór nie miał za co kupować żywności. W tych upokarzających warunkach zmuszony był w 1590 r. prosić sejm "o lepsze zaopatrzenie swego stanu i stołu"²⁰. W późniejszych latach panowania Zygmunta III, sytuacja materialna uległa poprawie. Król ten słynął z rządności i gospodarności, zostawił swemu następcy około 50 tysięcy dukatów w złocie²¹.

Zygmunt III pomnażał swój księgozbiór poprzez zakup i liczne dary książek od papieży, innych panujących, biskupów, autorów, wydawców i tłumaczy. Należy przypuszczać, że w pierwszych latach panowania odziedziczył książki zgromadzone przez swego poprzednika Stefana Batorego. W inwentarzu, rzeczy pozostałych po śmierci Batorego wymieniono, obok drogocennych przedmiotów, "Xięgi... nieinwentowane, mapy trzy większe, czwarta mniejsza" oraz "Xięgi w czerwonym axamitem..."²². Droga dziedziczenia, w posiadaniu Zygmunta III znalazł się rękopiśmienny modlitewnik jego dziada Zygmunta Staroego z roku 1524, który przekazała mu Anna Jagiellonka²³.

W początkach panowania Zygmunta III jednym z doręczycieli książek był sekretarz i poseł królewski do Rzymu, Stanisław Rezsza (1544-1600), który nabywał książki podczas podróży zagranicznych. W 1588 r. m.in. dostarczył królowi dzieła S. Hozjusza²⁴ oraz biografię swego autorstwa o Hozjuszu²⁵. W 1596 r. wręczył królowi, dedykowane mu, swe dzieło "De atheismis et phalarismis Evangelicorum"²⁶, do którego zbierał materiały podczas pobytu we Włoszech. Przypuszczalnie zbieracz i znawca książek Jan Andrzej Próchnicki (1553-1633), poseł Zygmunta III w 1600 r. do Neapolu, także nabywał książki dla króla.

W 1622 r. Zygmunt III wysłał do Hiszpanii swego posła, filozofa i poliglotę, księdza Adama Mąkowskiego w celu poszukiwań rękopisów po Wizygotach i Wandalach z okresu wędrówek ludu. Mąkowski przesłał lub przywiózł do Polski Nowy Testament w tłumaczeniu starogockim oraz najstarszy, bezcenny pomnik piśmiennictwa germańskiego, przekład Biblii z oryginału greckiego. Nabył także do biblioteki zamkowej wiele książek i rękopisów, m.in. jeden z trzech zachowanych fragmentów przekładu Biblii, pisany srebrem na purpurowym pergaminie, nazywany "Codex argenteus"²⁷.

Zygmunt III otrzymywał książki od papieży. W 1590 r. Sykstus V przesłał mu Biblię, a parę lat później Paweł V ofiarował Zygmunтови III "Annales Ecclesiastici" C. Baroniusza i "Revelationes Sanctae Brigittae"²⁸. Księgozbiór Zygmunta III systematycznie powiększały egzemplarze dedykacyjne, Królowi temu dedykowano ponad 180 utworów. Autorami dedykacji byli dostojnicy świeccy i duchowni, historycy, prawnicy, pisarze i poeci, lekarze, muzycy, kaznodzieje, tłumacze i wydawcy. Należeli do nich m.in. Stanisław Karnkowski, Antoni Possewin, Lew Sapieha, Szymon Starowolski, Joachim Bielski, Hieronim Powodowski, Piotr Skarga, Jakub Wujek,

Łukasz Górnicki, Szymon Szymonowic, Krzysztof Warszewicki, Jan Baptysta Gemma, Hieronim Fabricius ab Acquapendente, Joachim Oelhaf, Sebastian Petrycy, Andrzej Lipski, Aspriglio Pacelli. Zygmunt III gromadził także mapy²⁹.

W ciągu prawie 45-letniego panowania w Polsce, Zygmunt III zgromadził pokaźny księgozbiór o różnorodnej tematyce, określanym mianem "najznacniejszej kolekcji dworskiej w Polsce XVII w."³⁰ Książki oprawiane były w skórę czerwono-brunatną lub pergamin. Oprawy różniły się złoceniami i różnorodnością stosowanych ornamentów. Zaopatrzone były w superekslibris herbowy, który umieszczano na przedniej i tylnej okładce. Do dziś zachowała się unikalna oprawa z kolorowym superekslibrisem Zygmunta III w pięknym stylizowanym obramowaniu ze złotymi tłoczeniami i orderem Złotego Runa. Nad superekslibrisem znajduje się złocony napis: "Ser^{mo} Poloniae et Swetiae Regi etc. Sigismundo tertio". Pod superekslibrisem znajduje się wytłoczony złotem rok oprawy: "ANNO 1604"³¹.

Po śmierci Zygmunta III księgozbiór prawie w całości odziedziczył jego najstarszy syn i następca na tronie polskim - Władysław IV (1595-1648) - mecenas, miłośnik i znawca muzyki. Podobnie jak jego ojciec, był on kolekcjonerem dzieł sztuki, którymi upiększał rezydencje królewskie³². Był także zbieraczem książek. Gromadzenie książek rozpoczął jeszcze jako królewicz. Od najmłodszych lat otrzymywał wiele tomów w darze od autorów, tłumaczy i wydawców, którzy dedykowali mu swe dzieła. Władysław IV, spośród polskich Wazów, otrzymał największą liczbę - około 300 - utworów dedykowanych mu przez polskich i zagranicznych autorów. Ponadto nabywał on książki za pośrednictwem swych agentów³³. Król ten uchodził w opinii współczesnych za niezwykle odczytanego³⁴. Do jego ulubionej lektury należały dzieła historyczne³⁵. Znał wiele dzieł z zakresu historii, miał dobre rozeznanie i trafny o nich sąd³⁶. W okresie młodości czytał także książki poświęcone opisowi obcych krajów³⁷. Gromadził i czytał książki z zakresu wojskowości. Zdaniem niektórych badaczy, lektura piśmiennictwa militarnego, umożliwiła Władysławowi IV poznanie stanu ówczesnej wojskowości, której najlepsze wzory starał się zastosować w armii polskiej³⁸. Podobno Władysław IV ze szczególnym upodobaniem czytał dzieła Niccolò Machiavellego, propagujące ideał władcy absolutnego o mocnym, zdecydowanym charakterze³⁹.

Książki nabyte w czasach, kiedy Władysław był królewiczem, zaopatrywane były superekslibrisem herbowym⁴⁰ lub opatrzone napisem: "Ex libris Ser^{mi} Principis Vladislai"⁴¹. Na niektórych egzemplarzach oprawionych w pergamin wytłaczano na przedniej okładce napis: "VSP"⁴². Książki nabyte w okresie panowania Władysława IV oprawiano w skórę lub pergamin i ozdabiano superekslibrisem herbowym, który umieszczano na przedniej i tylnej okładce⁴³.

Kolejnym właścicielem księgozbioru był Jan Kazimierz (1609-1672), który w 1648 roku wstąpił na tron polski jako trzeci i ostatni Waza. Odziedziczoną po ojcu i bracie bibliotekę powiększył jeszcze o książki swego młodszego brata, królewicza Karola Ferdynanda, który zmarł w przededniu najazdu szwedzkiego.

Karol Ferdynand (1613-1655) - biskup wrocławski i płocki - był miłośnikiem muzyki i zbieraczem książek, podobnie jak ojciec i brat Władysław IV. Zgromadził w pałacu ujazdowskim wyborową bibliotekę "liczącą kilkaset dzieł historycznych i literackich, głównie współczesnych, w tym wiele poloników"⁴⁴. Z zachowanych do dziś książek należących do królewicza Karola Ferdynanda można sądzić, że biblioteka jego składała się z dzieł o różnorodnej tematyce, m.in. były w niej dzieła prawnicze, teologiczne, filozoficzne, astronomiczne, a nawet wydawnictwa o tematyce wojskowej⁴⁵. W zbiorach Karola Ferdynanda znajdowały się dzieła pochodzące z księgozbiorów Mikołaja Niewieścińskiego, Daniela Kazimierza Kruzjusza, Andrzeja Dudycza⁴⁶, Zygmunta Augusta, Zygmunta III i Władysława IV⁴⁷. Książki Karola Ferdynanda oprawiane były w pergamin i posiadały superekslibris herbowy z wytłoczonymi inicjałami: "C.F.P.P."⁴⁸. Dzieła pochodzące z innych księgozbiorów zawierały ręcznie pisany napis: "Ex libris Serenissimi Principis Caroli Ferdinandi", "Ser^{mi} Principis Caroli Ferdinandi" lub "Ex Bibliotheca Ser^{mi} Principis Caroli Ferdinandi"⁴⁹.

Przypuszczalnie w księgozbiorze Jana Kazimierza znajdowały się też książki należące do pozostałych, zmarłych w 1634 r., jego braci: kardynała Jana Alberta - biskupa warmińskiego, a następnie krakowskiego - i najmłodszego, dobrze zapowiadającego się Aleksandra. Kardynał Jan Albert był właścicielem nieokreślonej liczby książek, które zostały wywiezione do Szwecji⁵⁰.

W jakim stopniu wzbogacił Jan Kazimierz księgozbiór, trudno dziś ustalić. Ostatni Waza miał najmniej sprzyjające warunki do

powiększania biblioteki zamkowej. Niestety, jakie spadały na Rzeczpospolitą (powstanie Chmielnickiego, wojna polsko-szwedzka, wojna z Rosją), jak i konflikty wewnętrzne, stwarzały stan ciągłego zagrożenia i nie sprzyjały pielęgnowaniu atmosfery kulturalnej na dworze królewskim. W opinii niektórych historyków Jan Kazimierz, w przeciwieństwie do ojca i brata Władysława IV, nie interesował się poważnie nauką, sztuką, teatrem i muzyką i nie był kolekcjonerem na taką skalę, jak jego poprzednicy na tronie⁵¹.

Na podstawie zachowanych do dziś fragmentów rachunków królewskich oraz korespondencji sekretarza królowej Ludwiki Marii, Piotra Des Noyersa, który krytycznie odnosił się do Jana Kazimierza, dowiadujemy się, że na jego dwór wpływały książki. Na początku panowania Jana Kazimierza kupowano dla potrzeb króla książki u bibliopoli królewskiego Jerzego Förstera⁵².

W roku 1655, podczas najazdu szwedzkiego, księgozbiór Wazów podzielił los innych zrabowanych przez Szwedów bibliotek polskich. Stał się łupem wojennym króla szwedzkiego, Karola Gustawa, szwedzkich urzędników i dostojników państwowych oraz lekarzy, którzy, będąc w tym czasie w Polsce, zabierali książki dla siebie. Z Zamku Królewskiego w Warszawie wywieziono "21 skrzyń szczelnie wypakowanych książkami i rękopisami"⁵³. Również księgozbiór Karola Ferdynanda, umieszczony w pałacu ujazdowskim, został wywieziony przez Szwedów⁵⁴.

Na pytanie, czy Jan Kazimierz i Ludwika Maria opuszczając pośpiesznie Warszawę w 1655 r. zabrali z sobą jakieś książki lub czy je gdzieś ukryli, nie można w sposób jednoznaczny odpowiedzieć. Nie można także ustalić, czy po zawarciu traktatu oliwskiego w 1660 r. wrócili wraz z archiwaliami książki.

Jan Kazimierz po odparciu Szwedów oraz sprzymierzonych z nimi Brandenburczyków i wojsk Rakoczego przystąpił do odbudowy zniszczonych rezydencji oraz gromadzenia na nowo książek. Oprócz dedykowanych mu ponad 120 utworów oraz darów (m.in. od gdańskiego astronoma Jana Heweliusza), do biblioteki zamkowej wpływały książki kupowane we Francji.

Duży udział w powiększaniu księgozbioru miała królowa Ludwika Maria. Otrzymywała ona wiele książek za pośrednictwem ksieni klasztoru Port Royal, matki Anieli, z którą polska królowa utrzymywała stały kontakt. Przesyłała ona na dwór polski nowe przekłady na język francuski dzieł teologicznych, m.in. św. Augustyna,

św. Prospera Akwitańskiego oraz inne tłumaczenia dzieł religijnych dokonane przez Antoniego Arnaulda⁵⁵. Ludwika Maria zlecała swemu sekretarzowi sprowadzenie z Francji książek z zakresu sztuki wojennej⁵⁶.

Wzorem swoich poprzedników, Jan Kazimierz oprawiał książki w skórę lub pergamin i zaopatrywał je superekslibrisem herbowym⁵⁷.

W 1668 r. Jan Kazimierz abdykował i wyjechał do Francji, gdzie przebywał jako opat w klasztorze benedyktynów St. Germain des Prés w Paryżu. Opuszczając Polskę w 1669 r., wywiózł, oprócz dzieł sztuki (obrazy, arras, klejnoty, kolekcja zegarów), księgozbiór, który uległ tam częściowemu rozproszeniu. Jan Kazimierz chętnie obdarzał książkami swych francuskich przyjaciół⁵⁸. Książki **nabyte** we Francji ozdabiał ekslibrisem⁵⁹. W 1672 r. (16 XII) zmarł w Nevers ostatni Waza. Spadkobierczynią spuścizny Jana Kazimierza została młodsza siostra Ludwiki Marii (zm. 1667), Anna Gonzaga, wdowa po palatynie reńskim. Anna Gonzaga sprzedawała odziedziczone książki⁶⁰. Księgozbiór Jana Kazimierza uległ rozproszeniu, w większości książki sprzedano na makulaturę⁶¹.

Opublikowany i przetłumaczony z języka francuskiego w 1952 r. przez Władysława Tomkiewicza pośmiertny inwentarz zbiorów Jana Kazimierza dostarcza informacji o około 350 woluminach⁶². W inwentarzu tym opisano tylko 74 tytuły książek - w języku francuskim i łacińskim. Inne wydawnictwa, w tym polskie i włoskie, zostały zapisane jako paczki z książkami polskimi lub włoskimi ("Item paczka z różnymi książkami włoskimi in quarto" lub "Item dwie paczki z dwudziestoma tomami, odnoszącymi się do konstytucji i statutów Polski, po polsku")⁶³. W sumie pak z wydawnictwami polskimi było 16.

W księgozbiórce Jana Kazimierza przeważały książki o tematyce historycznej i teologiczno-religijnej. Pozostałe wydawnictwa dotyczyły prawa, medycyny, wojskowości, geografii, architektury i mitologii.

W latach 1984-1987 przeprowadzałam w bibliotekach europejskich poszukiwania książek należących do Wazów. W wyniku tych poszukiwań - nie wszystkie biblioteki odpowiedziały na moją kwerendę - odnalazłam ponad 150 tytułów w 145 woluminach. Najwięcej książek Wazów znajduje się dziś w bibliotekach szwedzkich i polskich.

Jeśli chodzi o biblioteki szwedzkie, to najbardziej zasobne w książki Wazów są Biblioteka Uniwersytecka w Lund i Biblioteka Uniwersytecka w Uppsali. Po kilka książek znajduje się w Bibliotece Królewskiej w Sztokholmie i Bibliotece Miejskiej w Västerås. Pojedyncze egzemplarze zachowały się w bibliotece zamkowej w Skokloster i Bibliotece Miejskiej w Linköping.

W bibliotekach polskich znanych jest obecnie ponad 40 książek Wazów. Najwięcej tytułów znajduje się w Bibliotece Narodowej w Warszawie i Bibliotece Uniwersytetu Warszawskiego. Mniejszą liczbę tytułów posiadają biblioteki krakowskie: Biblioteka Jagiellońska, Biblioteka Czartoryskich i Państwowe Zbiory Sztuki na Wawelu. Ponadto nieliczne egzemplarze Wazów znajdują się w Bibliotece Kórnickiej PAN, Bibliotece Gdańskiej PAN, Bibliotece Zakładu im. Ossolińskich we Wrocławiu, Bibliotece Wojewódzkiej im. Łopacińskich i Bibliotece Seminarium Duchownego w Lublinie.

Ponadto wiemy dziś, że w Bibliotece Narodowej (Staatsbibliothek) w Berlinie znajduje się jedna książka Zygmunta III⁶⁴ i w bibliotekach wileńskich 3 dzieła należące do Zygmunta III, Władysława IV i Jana Kazimierza⁶⁵.

Poszukując w bibliotekach i archiwach szwedzkich inwentarzy i książek Wazów wywiezionych podczas najazdu szwedzkiego w latach 1655-1656, otrzymałam z Archiwum Państwowego w Sztokholmie mikrofilm rękopisu, zawierającego spis zawartości trzech skrzyń książek i archiwaliów Jana Kazimierza przechowywanych w Strasburgu w 1658 r.⁶⁶ W spisie tym, między różnymi dokumentami, na które składają się noty, memoriały i rezolucje, instrukcje, koncepty i protokoły, w różnych miejscach zanotowano około 300 książek. Źródło to, mylnie przypisane Janowi Kazimierzowi Wazie, mogło poszerzyć dotychczasowe wiadomości o nieznanym dotąd fragmencie księgozbioru Wazów. Niestety, po szczegółowym badaniu okazało się, że spis ten dotyczy palatyna Dwu Mostów Jana Kazimierza (1589-1652), męża córki Karola IX Sudermańskiego, Katarzyny. Przebywał on od roku 1622 na wygnaniu w Szwecji⁶⁷.

Zachowane resztki księgozbiorów Wazów, dzieła wzmiankowane przez badaczy oraz książki zapisane w pośmiertnym inwentarzu Jana Kazimierza są obecnie przedmiotem badań. Badania te podjęte w ramach tematu "Książka na dworach Wazów w Polsce" są tylko losową próbką odtworzenia fragmentu księgozbioru, pokazania zawartości i jego bibliofilskiego charakteru.

Przypisy

- ¹ M. Karpowicz, *Malarstwo i rzeźba XVII w.*, [w]: *Sztuka Warszawy*. Pod red. M. Karpowicza, Warszawa 1986, s. 116; W. Tomkiewicz, *Z dziejów polskiego mecenatu artystycznego w XVII w.*, Wrocław 1952, s. 11-16.
- ² Cz. Lechicki, *Mecenat Zygmunta III i życie umysłowe na jego dworze*, Warszawa 1932, s. 54.
- ³ M. Karpowicz, op. cit., s. 116; W. Tomkiewicz, op. cit., s. 12; Tenże, *Warszawa jako ośrodek życia artystycznego i intelektualnego*, [w] *Warszawa w latach 1526-1795*, Warszawa 1984, s. 150-151.
- ⁴ W. Tomkiewicz, *Z dziejów...*, s. 12; Cz. Lechicki, op. cit. s. 56.
- ⁵ M. Gebarowicz, *Na śladach polskich bibliotek królewskich*, "Roczniki Biblioteczne" XIV, 1970, z. 1-2, s. 113-132.
- ⁶ J. Pirożyński, *Księżna brunszwicka Zofia Jagiellonka (1522-1575) i jej biblioteka*, Kraków 1986.
- ⁷ Tamże, s. 69-72.
- ⁸ K. Hartleb, *Biblioteka Zygmunta Augusta. Studium do dziejów kultury królewskiego dworu*, Lwów 1928; A. Kawecka-Gryczowa, *Biblioteka ostatniego Jagiellona. Pomnik kultury renesansowej*, Wrocław 1988.
- ⁹ O. Walde, *Konung Sigismunds bibliotek och Gustaf Adolfs donation 1620-1621*, "Nordisk tidskrift för bok-och biblioteksväsen", 1915, nr 2, s. 329.
- ¹⁰ M. Celsius, *Kort historia öfver Kungl. Biblioteket i Stockholm*, Stockholm 1961, s. 20.
- ¹¹ O. Walde, op. cit., s. 322.
- ¹² Tamże, s. 322-323.
- ¹³ A. Birkenmajer, *Książka Ottona Waldego o szwedzkich zdobyczach bibliotecznych*, w: Tenże, *Studia bibliologiczne*, Wrocław 1975, s. 249.
- ¹⁴ D. Norrman, *Sigismund Vasa och hans regering i Polone*, Stockholm 1978, s. 32.
- ¹⁵ O. Walde, op. cit., s. 323-325.
- ¹⁶ Tamże, s. 331.
- ¹⁷ Tamże, s. 319-320.

- 18 Tamże, s. 321.
- 19 Tamże, s. 331.
- 20 W. Pałucki, Drogi i bezdroża skarbowości polskiej XVI i pierwszej połowy XVII wieku, Wrocław 1974, s. 149-150.
- 21 Cz. Lechicki, op. cit., s. 139.
- 22 Archiwum Główne Akt Dawnych, Archiwum Skarbu Koronnego, Rachunki Królewskie (1587/1599 sygn. 344/5, k. 3, 5.
- 23 P. Jasienica, Ostatnia z rodu, Warszawa 1975, s. 8, 326.
- 24 S. Reszka, Dziarium 1583-1589. Ed. J. Czubek, Kraków 1915, s. 183.
- 25 A.J. Kalinowska, Polski Słownik Biograficzny, t. 31, 1988, s. 131.
- 26 Neapol 1596.
- 27 Cz. Lechicki, op. cit., s. 227.
- 28 Sigismund Vasa och hans söner, Lidköping 1976, s. 106-107.
- 29 O. Walde, Storhetstidens litterära krigsbyten, t. 2, Uppsala 1920, s. 38.
- 30 Encyklopedia wiedzy o książce, Wrocław 1971, szp. 213.
- 31 Jest to dzieło P. Ribadeneiry "Princeps Christianus", Antwerpia 1603, które znajduje się w Bibliotece Uniwersyteckiej w Lund.
- 32 W. Tomkiewicz, op. cit., s. 36-44.
- 33 Z. Skorupska, [w:] Słownik pracowników książki polskiej. Suplement, Warszawa 1986, s. 233.
- 34 W. Tomkiewicz, op. cit., s. 45.
- 35 W. Czapliński, Władysław IV i jego czasy, Warszawa 1972, s. 120; A. Śliwiński, Król Władysław IV, Warszawa 1925, s. 16.
- 36 W. Czapliński, op. cit., s. 12; Cz. Lechicki, op. cit., s. 92; H. Barycz, Barok, [W]: Historia nauki polskiej, t. 2, Wrocław 1970, s. 43.
- 37 S. Pac. Obraz dworów europejskich na początku XVII w., Wrocław 1854, s. 1.
- 38 J. Rosołowski, Z dziejów kultury intelektualnej Wojska Polskiego, Warszawa 1980, s. 70.

- 39 H. Barycz, *Spojrzenia w przeszłość polsko-włoską*, Wrocław 1965, s. 280; K. Targosz, *Uczony dwór Ludwiki Marii Gonzagi (1646-1667)*, Wrocław 1975, s. 211.
- 40 A. Heymowski, *Reliures armoriees polonaises de l'époque des Jagellon et des Vasa dans les collections suédoises*, [w:] VIIIe Congrès International de Bibliophiles Varsovie, 23-29 juillet 1973, Varsovie 1985, s. 151.
- 41 O. Walde, op. cit., t. 2, Uppsala 1920, s. 64.
- 42 W Bibliotece Uniwersyteckiej w Lund znajdują się 4 książki posiadające taki napis.
- 43 Katalog wystawy pięknej książki polskiej, Warszawa 1936, s. 39; Sigismund Vasa och hans söner, Lidköping 1976, s. 126; BUW sygn. 4.10.3.10.
- 44 J. Długosz, [w:] *Słownik pracowników książki polskiej. Suplement*, Warszawa 1986, s. 228.
- 45 Resztki książek z biblioteki Karola Ferdynanda znajdują się w Bibliotece Uniwersyteckiej w Lund i BUW. Dotychczas zidentyfikowałam około 30 tomów.
- 46 O. Walde, op. cit., t. 2, s. 46, 52-59, 72-76.
- 47 Wskazują na to zachowane do dziś książki w BUW i Bibliotece Uniwersyteckiej w Lund.
- 48 Kilka egzemplarzy znajduje się w Bibliotece Uniwersyteckiej w Lund.
- 49 Biblioteka Uniwersytecka w Lund i BUW.
- 50 E. Chwalewik, *Zbiory polskie*, t. 1, Warszawa 1916, s. 367 - mówi o książkach Jana Alberta Wazy, które znajdowały się w Bibliotece Uniwersyteckiej w Lund. Informacji tych nie udało się dotychczas potwierdzić.
- 51 W. Tomkiewicz, op. cit., s. 47, 61.
- 52 Archiwum Główne Akt Dawnych, Archiwum Skarbu Koronnego, *Rachunki Królewskie*, nr 305, k. 48.
- 53 O. Walde, op. cit., t. 2, s. 38.
- 54 Tamże, s. 46, 52-59.
- 55 K. Targosz, op. cit., s. 247-249.
- 56 *Portofolio królowej Marii Ludwiki*. Wyd. E. Raczyński, t. 2, Poznań 1844, s. 205.
- 57 E. Laucevičius, *XV-XVIII a knygu irišimai Lietuvos bibliotekose*, Wilno 1976, s. 56, ilustr. 183; V. Kisarauskas, *Lietuvos knygos Zenklai 1518-1918*, Wilno 1984, s. 51, ilustr. 143.

58 E. Chwalewik, *Ekslibrisy polskie szesnastego i siedemnas-
tego wieku*, Wrocław 1955, s. 108-109; K. **Maleczyńska**, *Zarys
historii bibliotek od XV do XVIII wieku*, Wrocław 1975, s. 43.

59 E. Chwalewik, op. cit., s. 110; W. Tomkiewicz, op. cit.,
tabl. XX.

60 J. Długosz, [w:] *Słownik pracowników książki polskiej,
Suplement*, Warszawa 1986, s. 78.

61 W. Tomkiewicz, op. cit., s. 79.

62 Tamże, s. 85-258.

63 Tamże, s. 175-176.

64 M. Bembus, *Pastor vigilans...*, Kraków 1618.

65 E. Laucevičius, op. cit., s. 56, ilustr. 182-184;
V. Kisarauskas, op. cit., s. 51, 158, 166, ilustr. 143.

66 "Förteckningar öfver trenne kistor med böcker och archi-
valier som Johan Casimir haft staende i Strassburg 1658", Rik-
sarkivet Sztokholm.

67 *Allgemeine Deutsche Biographie*, Bd 14, Leipzig 1881, s.
776-777; *Neue Deutsche Biographie*, Bd 10, Berlin 1974, s. 515-
-516, I. Andersson, *Dzieje Szwecji*, Warszawa 1967, s. 347, 151,
155.

SUMMARY

The kings of the Waza dynasty, Sigismund III and his sons Władysław IV and Jan Kazimierz ruled in Poland in the period 1587-1668. They continued bibliophilic traditions of the kings of the Jagiellonian dynasty. The founder of the palace library was Sigismund III who started collecting books in Sweden as the Swedish prince. Through purchases and gifts he collected quite a large library consisting of volumes on a variety of subjects. This library was inherited almost in whole by his eldest son and the subbessor of the Polish throne - Władysław IV who increased the collection with new purchases. The next owner of the palace library was Jan Kazimierz. The kings had their books bound in leather or parchment and provided with blazon superexlibris.

Prince Karol Ferdynand Waza - the bishop of Wrocław and Płock - collected a library in the Ujazdow Palace. The library

consisted of several hundred of works in various fields.

During the Swedish occupation in the years 1655-1656 the Swedes carried away many books from the Royal Palace and the Ujazdów Palace. The Wazas' books were totally dispersed. Part of them remained in the collections in the Royal Palace in Stockholm, but most of them found their way to private owners' libraries.

After the Polish-Swedish war Jan Kazimierz began collecting books again. Queen Ludwika Maria had an important part in increasing the collection as she received many books from France. King Jan Kazimierz abdicated in 1668 and left for France taking his books with him. After his death the collection consisting of about 350 volumes was dispersed.

In the years 1984-1987 I was searching throughout European libraries for books belonging to the Wazas. As a result I found over 150 titles in 145 volumes. Most of them are in Polish and Swedish libraries. Single copies can be found in libraries in Vilnius and in the National Library in Berlin.

The remnants of the Wazas' collections and other materials concerning the history of these collections are the subject of a research project called "The book in the courts of the kings of the Waza dynasty in Poland.